

ГОЛУБКО МОЯ СТЕПОВА...

Оповідання

Все життя бачу її з усіх усюд, з усіх доріг. Мої думки і спогяди, найкращі мрії і сподівання — все, що б мій побажати або зробити найкращого людям, все звернено найперше туди, в степову милу сторону, де рівнини й поля, де немає дорогам ні кінця, ні початку, і по якій не підеш, не поїдеш, все одно попадеш у Баштанку, бо вона тут найголовніша. Столиця нашого степового краю, що не так і давно був Диким Полям в межиріччі Інгулу та Інгульця. Про це нагадають тепер тільки козацькі та скіфські могили, що де-не-де мріють в степу, немов бережуть те, що минуло давно і не повернеться більше ніколи...

Ні лихе, ні хороше.

Прекрасна наша Радянська Батьківщина!

Ії любиш усім серцем. Усю. З перших кроків своїх, з самого пуп'янка. І можна вибрати на ній що завгодно. А я вибираю Баштанку. З усієї нашої неосяжної Радянської Вітчизни, від великого Тихого океану до смерекових Карпат і від Північного Льодовитого океану до сивогавого Памиру й смаглявого Кавказу, я вибираю Баштанку, Новоолександрівку і наші степи — все, що вміщається в цьому прекрасному слові — Баштанка! Бо тут проходить і тут приходить мій рід, життя мое, серце мое — Баштанка...

Баштанка — ви чуєте, як це прекрасно звучить! Баштани людського буття, щедри, пахучі, солодкі баштани, які уявляються нам від народження, як щастя дихати п'янким степовим повітрям під щедрим південним сонцем, жити і працювати під високими зорями над степом нашим, мов над нашою долею.

Ну що вам ще сказати про мою Баштанку? Хіба те, що діти не вибирають батьків, а громадяни батьківщини? І що єднання це скріплене кров'ю й любов'ю, найбільшою з усіх любовей, бо вона — від перших до останніх днів робить людину щасливою? І тут не важливо, хто кого вибирає і хто кого любить: це так ото невідворогто й прекрасно, як трави і квіти ростуть і плодоносять хліба і баштани, як ріки течуть, а птахи літають.

Все це вічне, предивне і таке просте, що не потребує ніяких пояснень.

Баштанка...

Низько схилию перед тобою голову мою, над якою немало бур прошуміло і куль просвітіло в чужім і далекім та і в ріднім краю. На коліна стаю перед прахом батьків, дідів і пращів наших, що жили тут, весь вік працювали і кропили цю землю баштанську потом своїм, кров'ю своєю, а потім і самі в неї лягли, щоб зрости травами, квітами, хлібами й дітьми...

Бо ж рід проходить і рід приходить, а Баштанка моя зостається. І думати про це радісно.

Можє, саме тому й любимо рідну землю такою любов'ю, що доводилося вмирати на ній або залишатися живими при видимій смерті, хоронити або рятувати від смерті товаришів і коней? Хто знає?..

Край безмежних рівнин, тихоплинних річок, найкращої в світі пшениці та найсолодших кавунів. Колишнє Дике Поле, з сторожовими курганами та козацькими могилами. На могилах тепер тригонометричні позначки — дерев'яні вежі, на яких у найбільшу спеку сідають спочити притомлені орли. Хоч у переказах і піснях начебто й не стомлюються ніколи.

З могил видно далеко-далеко! Як на морі. Бачиш з них тихі села й прудкі машини на курних шляхах. І елеватори на далеких станціях синіють, мов айсберги, і стоять тут немовби одвіку.

А по суті все тут виникло не дуже й давно — яких-небудь сто, ну сто двадцять років тому. Тільки запорозькі зимівники стали селищами раніше: зимівник «Соколи» на кордоні з шляхтою став Вознесенськом, а «Голта» — Первомайськом.

Поселенці з Київщини та Полтавщини були вражені рівнинним безмежжям і багатством незайманої землі, що під могутнім сонцем щедро родила хліб і кавуни. Тому-то й села так зветься: Арбузинка, Баштанка, Пшенничне. І станція — Кавуни.

Баштани були далеко, і кавуни привозили мовби з інших країн.

То було свято. Свято, на якому мало збиралось людей, бо баштани звозили, коли ще у полі багато було роботи, і в селі залишалися тільки ми, діти. Та ще —

собаки. Та півні, що оспівували село, немов найнялися в строк.

Сидиш на призьбі й куняєш під ті співи у холодку. У дитячій самотності та в смутку за матюю й сестрами, за суворим своїм батьком. За розмовами, в які, однак, нас ніколи не пускали, якщо не робили шкоди і не було за що карати.

Інколи ми вирушали вагатию в степ. Він завжди мав нив нас, заглядаючи з усіх сторін у село і в наші душі. І ми не втримувалися від спокуси — вирушали. Людині завжди кудись треба йти, навіть змалечку: вона не може сидіти без руку.

Ми доходили тільки до першої балки. Спустимося в неї, оглянемося, а села немає. Зникли дерева й стріхи, теплі хати з дверима й вікнами. І теплі взимку печі, в яких нам пекли хліб матері і на яких вчорами казали казок наші ласкаві й затишні бабусі.

Вражені, ми, перезирнувшись, бачили острах на обличчях товаришів, чули його в собі і, не змовляючись, повертали назад: тож, чого доброго, села взагалі не стане! І не стане бабусь, матерів, батьків і сестер — не стане цілого світу, в якому ми народилися і жили досі... Вибігли з балки, ми бачили, що все лишилось на місці, веселіли одразу. Але довго потім не могли забути, як страшно лишатися без села, і в балку ходити більше не наважувалися.

І от настає день, і з тої самої балки, в якій був кінець наших дитячих мандрів і уявлень, з'являється віз. Не гарба з снопами чи з соломою, а саме віз. Копитись він плавно, обережно, і весь — з примореними кінями, із згорбленим візницею — весь якийсь урочистий. Рабіють ще здалеку, волого вилискують під сонцем округлі, омріяні кавуни — найбільші ласощі степового дитинства.

Віз поринує колесами — він добре-таки навантажений і когальє плавно не лише через хазяїнову обережність чи тендітність вантажу, а й через те, що коням важко, вони вже пристали.

«Трап-трап» — глухо тупають копита в глибокій пилюці, розбризкуючи її м'якими фонтанами, що тут же опадають.

«Трап-трап» — все ближче та ближче. І ти мимоволі підводишся з призьби, насторожений і зрадлиий. Коні задумливо кивають головами в такт своїм крокам, хоча помахують віялами хвостів, відганяючи настирливих серпневих мух. І гойдається стиха батіг за плечима

візниці, і риплять колеса, перемелюючи вже й без того дрібну пилюгу. І ти нічого не бачиш. Нічого, крім тих коліс і тих кавунів, що сміються під сонцем і непереможно валять до себе.

— Дядьку, дайте кавуна! — одчайдушно кричиш, напружений і сповнений бажання.

Ти навіть не примітив, коли опинився на краю дороги. По кісточці в пилюці стоїш замурааний, нестрижений, голубоокий і білочубий. І ждеш з надією і благанням в очах.

— В тебе багька нема, — в риму відказують тобі з во- за усміхнено й лукаво.

Дивляться на тебе з прихованою приязню, як на теля або на лоша. Ждуть, що буде далі.

Ти йдеш за возом поряд з колесом. Тобі, малому, воно видається велетенським. Бачиш, як по дерев'яному потрісканому ободі спилється пил, як спадає він знову на землю, чіпляючись за шиці. Бачиш блискучу шину, білясту, суху, навіть на вигляд тверду й невблаганну, і намаєшся не потрапити під неї, не підставити ногу.

В степовому нашому дитинстві багато було потрачено зусиль на те, щоб не потрапити під колеса. І всі-таки потрапляли. Майже всі. Ми, сільські діти, не могли уникнути цього, бо коліс було дуже багато: в гарбах, возах, пугарях, сівалках, жатках. Куди не глянь — скрізь колеса. А чіплятися ж треба, бо — охота. Як тут не потрапиш.

Велике колесо крутиться біля самого твого носа, обсипає пилюгою, а відстати не заставить тебе ніяка сила, бо мовчазні люди шлють тобі з воза усмішку, сувору й лукаву, бо кавуни, такі красиві і такі близькі, пнуться у вічі.

Підсмикуєш штанці, підкидаєш рукою підтяжку: вона, клята, в найвідповідальніші моменти має властивість спадати з плеча. Та одна-єдина підтяжечка на твоєму голому тілі.

— Дайте кавуна, — кажеш вже тихше і зовсім благально.

Якщо на возі, крім господаря, сидить ще хтось із твоїх ровесників, то батько, не обертаючись, скаже коротко:

— Дай йому.

Твій ровесник чи ровесниця подадуть тобі найменшого кавунчика. Вони довго нишпорять, перекладають і нарешті знаходять — ну, отакісінький, як кулачок! І го-

і карасі, вирощувати почали капусту, помідори, сині баклажани і гарбузи.

І все ж воно наймиліше у світі, це непоказне село на великій рівнині. У найбільших столицях Європи, які доводилось брати у війну, згадувалося рідне село. Як Аркадія, як заповітна земля щастя і радості. Тут жили твої батьки. Тут пройшло твоє голодране дитинство. Тут учився ти в школі. Тут привчали тебе до роботи. Тут навчився любити світ, і людей, і музику, і літературу, небо, зорі і місяць, і перші радощі, і перші печалі — все для тебе почалося тут, увійшло і лишилось в тобі навіть... Все, з чого починається життя і сама людина.

Благословенний і шасливий будь, мій рідний дім — моя багатостраждальна Новоолександрівко, голушко моя степова, непоказана і мила. Я люблю тебе великою синоვნюю любов'ю, і почуття цього мені вистачить на весь вік. І скільки я любитьиму тебе, стільки й буду людиною: ніхто не вартий поваги, якщо забуває землю, яка його породила, і нехтує людьми і місцями, в яких виріс.

Тепер ставок наліто. В широкому вітровому склі не вміщається його широке плесо. Воно сяє, тріпотить і міниться, мовби встелене тисячами сонць, бо сонце якраз над ставом, і десь далеко попереду ледь бовваніє низенька гребля. Вона вгадується тільки через те, що ти знаєш: вона там є.

Дорога біжить понад самінькою водою. Її відділяє від ставка тільки смуга високої некошеної трави. А по другій бік припадає до дороги свіжий лан озимой пше-ниці, що зійшла дружно, густо, радісно, і серед гнітючої картини геть вигорілого від посухи степу вона, здається, звучить, мов зелені фанфари. Якщо тільки домовитись, що кольори можуть звучати.

На ставку білють череди гусей і качок. І темніють табуңці чирків і крижнів, а вологими берегами прудко перебігають з місця на місце голінасті кулики і бекаси. І чаплі, задумливі й поважні, мов ксьондзи, стоять на одній нозі то тут, то там, сірі і довгошії, як Петро Солоний.

За клинчастим полем озимини починається грядя з важкими валками потемнілої помідорної огудини, з білою опецькуватою капустою і червоними рядами сердитого перцю. А потім троххи праворуч, в об'їзд гряди, ще один поворот, і дорога шугає у вибалок, за яким одразу ж починається село. Ось і перші хати палісадника-

бі хочеться плакати від образи. Але суворий батько помічає несправедливість. На превелику твою радість, зупиниле сына чи дочку:

— Не того даш. Дай йому оцього, — підкочує він найбільшого рябка чи тумана.

Якщо ж на возі немає нікого, крім візничі, тоді одразу вибирають і подають тобі найбільшого кавуна. В одній руці, яка ледве охоплює і втримує кавун, затиснуто батіг — найстрашніше знаряддя хлосчачої кавуна. Але батіг тепер не страшний. Він здіймається над кавуном свічкою доброти й щедрот людських. Він погойдується на пужалні в такт похитуванню воза на вибоях, часом шерпає лоскотне тебе по щоці, і ти навіть вловиш його запах: пахне він сирицею, кінським потом і пиллюкою.

— Гляди під колесо не попади, — кажуть тобі мовби інтимно, але й строго, перехилиються і просто на голову подають круглого, слизького, прохолодного кавуна.

Ти приймашеш його, немов з неба, в малі долоні. Ти не можеш втримати його на вису, і кавун лягає тобі на обличчя. Але й там тримається недовго — скочується, і ти, щоб якое втримати його, вининаєш груди і обнімаєш його, мов найбільше щастя, що випало за ціле літо. За палуче, просякнуте сонцем, пилом і спекотого літо.

І потім все життя, вже дорослим, коли тобі випаде щастя вийти цілим із бою, обняти кохану чи зробити добру роботу, коли випаде щастя успіху і хоч негритва-лого визнання, — завжди згадуєш ті кавуни, що привіз таву і подав тобі добрими сильними руками з високого воза, десь аж з-під самого неба...

Бо щастя завжди таке ж велике, таке ж округле й слизьке, як ті кавуни степового дитинства, подаровані тобі добрими людьми з рипучого воза.

І тут тільки б втримати його.

І — не пограпити під колеса.

...Так, це твій дім. Що б з тобою не трапилось і куди б тебе не занесла доля, успіхи твої чи невдачі — все одно домом твоїм була й залишається Новоолександрівка. Степове село, в якому ні садів, ні річки, в якому й ставок стояв добрих п'ятнадцять років висохлам, так що його дно вже й переорали плантажними плугами і, де колись топчилися люди і коні, водились коропи, лини

ми і скляними верандами, а далі провулок, ще ось кілька хат і, нарешті, наша хага.

Вона ховається за дверима, і її одразу й не помітиш. Невисока, тиха, дивиться вона двома вікнами на вулицю і наче посміхається тобі назустріч материнною усмішкою. Коли б не під'їхав до неї, завжди здається, що хага радіє тобі. Може, тому, що тут беззмінно раділи твоєму приїздові. Раділи до сліз, до розгубленості, до самозабуття.

Так, стрічали тут усіх нас радо, а проводжали плачучи. Найчастіше — не проводжали зовсім: не любили цієї процедури. Або, за якоюсь старою й доброю традицією, нехтували зайвим опікуванням і атрибутами розставань. Особливо ті, кому випадало від'їздити.

І на війну тебе не проводжали. Навіть мама не вийшла за ворота, бо ти не схотів. І одразу стало легше: мішечок закинув повище, відчув себе вільним, а був ще ж до того юним — пішов! Як у дим. Великі відстані лежали перед тобою, насичені боями, агаками, маршами і смертями. і все це ти пройшов, відчуваючи себе вільним від сліз, від проводжань, від опіки і туги. У вісімнадцять — двадцять це найголовніше — воля.

Додому ти повернувся зовсім іншою людиною. Став на тих самих воротах і оглянувся. Несходимі дороги лежали за тобою, країни, визволені і взяті з бою міста, армії, наступаючі й відступаючі, юрмилися на просторах, пройдених тобою. І звільнені люди, і відвоювані села та містечка, і вбиті товариші під тими палаючими оселями, і задимлений Берлін, де тебе й самого майже вбили, — все бачиться від батьківської хати як на долоні...

Вона ще не стара — вона молодша від мене, одяг валькова, колись під соломкою, а тепер під стемнілим шифером хага. У війну, коли доводилось брати чужі столиці, в розкішних багатоповерхових палацах на відомих всьому світові проспектах я з ніжністю згадував її, маленьку нашу глиняну хату, як усі люди на землі згадують дитинство. З неї починалося відчуття Батьківщини, з любові до неї виростала моя любов до радянської рідної землі, як з любові до батьків починається і любов до свого народу.

Прекрасно пам'ятаю, як її будували. В той сонячний день мені, чотирирічному, сестра дала біленький вузлик з харчами — віднести батькам на будівництво, аж на другий край села. Крім вузлика, сестра дала мені ло-

зинку з дерези, навчила махати нею, якщо нападуть собаки, поцілувала й пустила: йди. І я пішов. Ішов безрегом широкого ставу, який мені здавався тоді неосязним, повз чужі хати, що були страшенно незнайомими, повз верби, в тіні яких, розпластавшись на воді, кумжали жаби.

Вибігали назустріч собаки з дворів, але гавкали на мене, мабуть, не від люті, а від здивування, бо, гавкнувши, одразу ж піднімали вуха і схиляли набік голови, наче хотіли спитати: «І куди воно, отаке мале, чим чихує?»

І я доніс-таки той перший в моєму житті білесенький вузлик з харчами, як потім роками носив до школи, в сусіднє село, клумаки з маминими пальницями.

Тоді вже над землею звелися чималі стіни, багато знайомих і незнайомих людей поралися біля них, а спітнілі жінки топталася в жовтому чамурі, занурюючи в нього по коліна свої білі ноги. І всі вони однаково — щедро й розкішно — були залиті сонцем, але мою маму я одразу впізнав серед них саме тому, що вона світилась найдужче. І кофти у багатьох жінок були такі ж білі, як і в неї, і обличчя молодод світилися, а тільки мама моя сяяла мені і серед чамуру, і серед людей найдужче — може, посмішкою, а може, очима. А мені тоді здавалося, що на неї дужче, ніж на інших, світить сонце.

Вона ступила з чамуру на зелену траву — могола, рівна й легка, втерла мені квартиру носа і поцілувала.

— Помічнику мій малий, — тихо сказала, пригортаючи мене до рознапілого тіла, і я побачив на її шії, у ямці, крупні й прозорі краплі поту. Мама обдавала мене гарячим диханням, і все дивилась-дивилась на мене і починала тихо та м'яко сміятись, і я теж сміявся до неї і дивувався, чого в мамі з рота так смачно пахне своїм коржем, накришеним у холодне сире молоко? Чого вона так любить мене в той час, як сусідські хлопчачки часто дражняться і кидаються грудками. І коли вона питала, чи не страшно було йти через усе село, я бойовничо вимахував лозиною і говорив, що нічого не боюся і можу піти хоч на край землі, що виднівся аж за Ставицьким колодязем у вершині ставу.

І я, вирісши, справді пішов на край землі, на далекі чужі ріки, на чужі рівнини й ліси, як ходили всі мої ровесники у війну. Але в той далекий щасливий день мого дитинства мама сміялась над моїми хвалькуватими словами і, не маючи цукерки, частувала земляним

солодким горіхом, викопаним вранці, коли готували чашур.

...Потім ми виїхали з села, і нова хата стала пустою. А згодом в ній поселилися й жили до самої війни якісь далекі наші родичі. У війну в нашої хаті вмерла моя бабуся Гапка. І хвора мати лежала тут в самоті і молилася день і ніч, щоб її сина не вбили на фронті та щоб повернувся додому з тяжкої фашистської неволі наш батько. І мені здається, що хата й досі у своїх стінах, вікнах і стелі зберігає виплаканий й невилпаканий материну тугу...

Далеко видно з батьківського двору — все життя можна оглянути, лишившись на самоті. Далеко видно й з шістдесятилітнього порога — високий цей поріг людської й державної зрілості: чимало пережито, ще більше передумано, і все те, що було з тобою і твоїми товаришами і ровесниками, стало твоїм власним досвідом. А досвід твій стукає тобі в серце любов'ю і відданістю до Росії, до її руських синів — твоїх друзів по війні та літературі.

Згадуєш війну, а вони й обступають тебе з усіх сторін, живі й мертві сини Росії. Підполковник Коновалов, командир твого 101-го гвардійського полку, що вручив тобі за Віслою першу медаль «За відвагу». Він потім загинув за Одером у західному передмісті Кюстріна, де стояв дорожній показник: «До Берліна — 72 км». Старший лейтенант Сухов — твій командир роти, на рік молодший за тебе, білявий, з суворо насупленими бровами на добромуму, зовсім хлопчачому обличчі — все беріг нас, а про себе не дбав: зрізав його фашистський кулеметник на Темпельгофському аеродромі, коли він з групою штабних офіцерів батальйону вийшов на льотне поле і прямував до далеких казарм, де вже мала бути наша піхота, але чомусь там її ще не було. Ми потім возили мертвого Сухова на повозці з мінами. Хотіли поховати самі, та за боями ніколи було. Ночами в перерви поміж атаками вискакували з вогневої, щоб поглянути на нього.

Під чужими зорями й у чужих загравах лежав він у шкряпці, мовби з плеча котрогось із командирів громадянської війни, в синіх бриджах і кубанці, стрункий, тоненький, тендітний, мов дівчинка. А в селі Варварине Мокшанського району Пензенської області й досі чекає його стара мати й молодша сестра Настенька. Потім його в нас забрали біля Тіргаргена чи Третов-парку,

де й опустили в братську могилу з іншими героями штурму Берліна.

По кількох днях поранили й мене. Тяжко поранили, і по палаючому Берліну всю ніч несли мене Вася Акімов та Володя Титов. А доставивши на світланку в санбат, стояли наді мною і плакали. Так що не вони мене, а їх заспокоював. Хіба ж є хтось дорожчий за цих людей? Хіба їх можна забути?

Отож, оглядаючись на перейдені країни, кордони й поля, на подолані життєві гони, низько схилию голову перед пам'яттю загиблих друзів моїх — росіян, що ділили зі мною все до останнього на війні, а живим кажу: живіть! Бо з вами поруч і нам живеться радісно і щасливо.

Нижнім словом згадаю отут, на батьківським дворі, москвичів Михайла Алексєєва, Єгора Ісаєва, Юрія Бондарєва, Василя Федорова, лєнінградців Федора Абрамова, Сергія Вороніна, курянина Євгенія Носова, красноряця Віктора Астаф'єва, томича Івана Блєгичєва — друзів і побратимів по літературі.

І коли б хтось спитав мене, що є для мене Росія, я б відповів, як і вони: «І честь моя, і слава!»

Росіє, прийми мою синівську любов і шану. Спасибі тобі, що ти є! Бо словом і поняттям «дружба» не вичерпаєш багатогранність та багатоманітність взаємозв'язків наших народів. «Братерство» — ось що звучатиме сьогодні повноголосніше й правомірніше. Могутня Росіє, могутній і талановитий народ твій, ви завжди приходили на допомогу Україні, безкорисливо підставляли плече у тяжкій борні й будівництві, твої руські сини платили кров'ю і життям за свободу і щастя України, як можуть це зробити тільки кровні брати — брати по класу, брати по духу, брати по ідеології.

Йти нам, взявшись за руки, і далі — через віки й тисячоліття.